

AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSSAL KAPCSOLATOS TANÁRI ÉS TANULÓI VÉLEMÉNYEK

Ismeretes, hogy a gyermek- és serdülőkori alkoholizmus különösen veszélyes. A szakirodalom rámutat arra, hogy azonos feltételek és körülmények között, egyforma mértékű alkoholfogyasztás mellett, a fiataloknál 2,5–4-szer gyorsabban fejlődik ki alkoholizmus, mint a felnőtteknél.[7] Fiatalkori alkoholizmus esetén leépül a személyiség, beindul a pszichopatalógiás folyamat, lelassul az általános fizikai fejlődés. Az is közismert, hogy az alkoholt fogyasztó, illetve az alkoholizálással kísérletező gyerekek, serdülők száma magas. Különböző hazai és külföldi adatok szerint a 15 éves korosztálynak mintegy a 80–100%-a próbálkozott már alkoholfogyasztással [1], [10]. Ilyen adatok tükrében a megelőző tevékenység, a *szociális kontroll* különböző szintű elvégzése elsődlegessé válik.

Egyes országokban *törvényhozási (jogi)* szinten határozzák meg azt az életkort, amelytől a gyermek italt vásárolhat.¹ (Például Finnországban és Svédországban 20 év, a Szovjetunióban 16 év az alsó korhatár.) Máshol felelősségre vonják azt a felnőttet, aki itatja a fiatalokot, vagy azokat a szülőket, akiknek a gyerekét nyilvános helyen ittas állapotban látják stb.

Az alkoholizmus megelőzésében a jogi értelemben vett kontroll mellett óriási szerepe van másfajta tevékenységnek is, így például az *egészségügyi felvilágosító munkának*. Az utóbbi években a WHO által nemzetközi szinten megfogalmazódott ennek a kontrolltevékenységnek két legfontosabb követelménye: a) a moralisztikus motívumokon alapuló negatív vonások felszámolása; b) a populáció aktuális motivációinak és beállítottságainak figyelembevétele [1].

A kontroll-effektivitás növelésének első feltétele – az *önkontroll* elsajátíttatása. Ezt a feladatot az egészségügyi felvilágosításnak kell ellátnia, amely az öntudatosításra és

¹ Egy időben a magyar sajtóban [8] arról folyt a vita, hogy szükséges lenne egy olyan törvényt bevezetni, amely tiltja az alkohol eladását kiskorúaknak. A vita pesszimiztikus következtetése az volt, hogy ez a tilalom nem változtatja meg a helyzetet. Talán ebben az esetben hiba volt a „józan ész szintjén” megállni. Egy ilyen kérdés eldöntéséhez különböző szociológiai, szociálpszichológiai kutatások lennének szükségesek.

Figyelemre méltó például, hogy *Ambrus Péter*, az ATMK szociológusa azt mutatta ki: emocionálisan már az első önálló alkoholvásárlás ténye is meghatározó az „alkoholfogyasztási szocializáció” szempontjából. (*Ambrus Péter: Alkohol az életmódban. Egy telep élete. (kéziratban) 1983.*)

Az is lehet, hogy a „magam szereztem alkoholt” magas válaszaránya a bemutatandó kutatásban alacsonyabb lenne, ha az alkoholhoz való hozzájutás nem lenne olyan egyszerű.

az önmegismerésre nevelés része, s amelyben hangsúlyos szerepet kap az, hogy az individuum olyan viselkedést válasszon, amely az egészséges életmódot szolgálja. Az egészségügyi felvilágosítás segítségével az egyén felfegyverezheti magát az ésszerű döntéshozatal érdekében szükséges egészségvédelmi ismeretekkel.

Az *egészségügyi felvilágosítást* – a WHO szerint – sokoldalúan és multidiszciplinárisan kell folytatni: a) az iskolának, a családnak, a legszélesebb értelemben vett szociális környezetnek következetes és ellentmondásmentes ismereteket kell közvetíteniük; b) az iskolai tananyagba – minden lehetséges módon – be kell építeni azokat a szempontokat, amelyek hozzájárulnak az egészséges életmód egységes koncepciójának a kidolgozásához. El kell érni, hogy a gyerekekben kialakuljon a saját egészségükért való felelősség tudata. Az ehhez szükséges komplex és szisztematikus ismeretanyag kidolgozása és a tanítás metodikájának kialakítása azonban még a közeljövő feladata.

A WHO európai regionális szervezetének kezdeményezésére az 1970-es években 28 országban mintegy 50 olyan programot dolgoztak ki, illetve bocsátottak vitára, amelyek az alkoholizálás, a dohányzás, a kábítószeres fogyasztás elleni iskolai egészségügyi felvilágosításra vonatkoztak [3]. Az eredmények azt mutatták, hogy a kulturális, politikai és ideológiai különbségek nagymértékben befolyásolják ezeknek az iskolai programoknak a megvalósíthatóságát. Ezért hazai vizsgálatokra, illetve kutatásokra is sor került az alkoholizálás, a dohányzás és a narkotikumok fogyasztása elleni optimális programok kidolgozása érdekében. A *hazai vizsgálatok* alapján képet lehet alkotni a tanulóifjúság egyes rétegeinek alkoholfogyasztási szokásairól (Fruttus I., Kulin S., 1979), az euforizáló szerekkel való visszaélésről (Erdélyi I., Magyar M., Pick I., Zeisler J., 1982), valamint a dohányzással kapcsolatos attitűdjeiről (Borsi I., 1979).

Az említett vizsgálatok önvallomáson (beszámolóson) keresztül vizsgálják a viszonyulási és hajlamosító tényezőket. Az ilyen módszer mérési szempontból nem precíz, de csoportos felmérések esetén jól alkalmazható. Ugyan a megkérdezettek tényleges viselkedésével kapcsolatban nem lehet egyértelmű következtetésekhez jutni, de a tendenciákat jól valószínűsíti, s így az egészségügyi felvilágosító munka értékes információs bázisa lehet.

I. A vizsgálat megszervezése

A *jelen vizsgálat* is csak a tájékoztató jelleggel bíró *ankét módszerrel történt*. Arra alkalmas, hogy kiegészítse a már megalkotott képet a tanulók alkohollal kapcsolatos viselkedéséről és az annak hatásáról kialakított ismereteikről.

Figyelembe véve azt, hogy az iskolai környezetben az egészségügyi felvilágosító munka legfőbb szubjektuma a tanár, abban az irányban tájékozódunk, hogy ők mennyire felkészültek az alkohollelentes tevékenységre, milyen tapasztalataik vannak e területen, mennyire ismerik a problémát és milyen szívesen foglalkoznak vele.

A vizsgált populációt két réteg alkotta:

a) Véletlen módszerrel kiválasztott 5 általános és 4 középiskola tanulói, összesen 203 fő (106 lány és 97 fiú);

	Általános iskola			Középiskola					
Osztály	6. o.	7. o.	8. o.	II. o.	III. o.				
Fő	21	51	41	57	33				
%	10,3	25,1	20,2	28,1	16,3				
Életkor	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Fő	2	16	38	45	10	38	44	6	4
%	1,0	7,9	18,7	22,2	4,9	18,7	21,7	3,0	2,0

b) Ugyanazon iskolák 45 tanára. A tanárok közül azokat választottuk ki, akik a megkérdezett gyerekek neveléséért közvetlenül felelősek voltak: az iskolai igazgatót, az osztályfőnököt, az úttörő-csoportvezető tanárt, a KISZ összekötő tanárt, a gyerek- és ifjúságvédelmi felelőst.

A vizsgálat a következőképpen folyt le:

– A vizsgálatvezető² a kérdőívek szétosztása után hangosan, megfelelő tempóban, egymás után felolvasta a kérdéseket a tanulóknak (A kérdőívezés tanulási idő alatt történt);

– A tanári kérdőíveket a vizsgálatvezető személyesen kézbesítette az erre a célra kiválasztott személyeknek. A kitöltött kérdőíveket a megkérdezettek postán küldték vissza a vizsgálat vezetőjének;

– A tanulói kérdőíveket az alábbiak szerint hasonlítottuk össze: általános iskolások és középiskolások, lányok és fiúk. De elsősorban az egész populációra nézve analizáltuk az eredményeket.

II. A kérdőívek

1. Kérdőív a tanulók számára

A kérdőív két részből állt. Az *első rész* általános kérdéseket tartalmazott az alkoholról, sajátosságairól, a fogyasztás céljáról és következményeiről.

Egyes esetekben bizonyos információkat közöltünk a megkérdezettekkel. Ez – véleményünk szerint – átgondoltabb, pontosabb válaszadásra készítette őket. Pl.: az iskolások bizonyára tudják, hogy az alkohol teljesen ellentétes hatásokat válthat ki az idegrendszerben: gátlástalanságot, tompaságot, kedves magatartást vagy durva viselkedést egyaránt előidézhethet.

A felmérés célja az volt, hogy megismerjük a gyerekek véleményét a témakörrel kapcsolatban. Ugyanakkor, ezzel párhuzamosan új információk birtokába is juttattuk őket. Például, hogy az alkohol teljesen ellentétes hatásokat válthat ki az idegrendszerben: gátlástalanságot, tompaságot, kedves magatartást vagy durva viselkedést egyaránt előidézhethet.

Természetesen a gyerekekre hatnak a társadalom széles köreiből kialakult előítéletek, illetve a családban hallott vélekedések. A kérdőív ezért tudatosan kiemelte

² Az adatfelvételt végezték: *Andrássy Éva* pedagógus és dr. *Simony Emőke* jogász. A számítógépes feldolgozás *Domby Péter* matematikus munkája.

például az alkoholnak a munkára gyakorolt ellentmondásos hatásait. Véleményünk szerint ugyanis az ambivalens információ ösztönözhet a helyes válasz keresésére. Kérdésként szerepelt az, hogy a gyerekek kit tartanak alkoholistának. Megjegyeztük, hogy vannak „elfogadott” ivási szituációk. Az érdekelt bennünket, hogy a megkérdezettek körében milyen kép él az alkoholistáról.

A kérdőív első részének záró kérdése arra adott lehetőséget, hogy a gyerekeknek az alkoholelles munkában való részvételi készségéről képet alkothassunk. Másfelől az is célunk volt, hogy mintegy sugalljuk, hogy ők is részesei lehetnek az ilyen irányú propagandamunkának.

A kérdőív *második része* többé-kevésbé tradicionális kérdéseket tartalmazott az iskolások alkoholfogyasztással kapcsolatos tapasztalatainak felderítése céljából. Az után érdeklődtünk, hogy a v. sz. mikor ivott először alkoholt, melyet, ki kínálta vele, kivel szokott inni, és milyen negatív hatásait tapasztalta. Néhány kérdés az alkoholhoz való viszonyra és a motívumokra vonatkozott. A motívumok listája megegyezik az irodalomból ismertekkel, például: függetlenségre, felnőttiségre való törekvés, felnőtt példakövetés, konformizmus, a kommunikációs nehézségek legyőzése (beleértve a más nemi való kapcsolatteremtést is), eufóriás állapot, kíváncsiság.

A különböző külföldi és hazai adatokból az is kiviláglik, hogy a serdülőkorúak között jelentős számmal vannak olyanok, akiknek az ivása motiválatlan: „csak” válasszal indokolnak. Például *Koleszov* adatai szerint a megkérdezettek 44,1%-a „ok nélkül iszik” [9].

Értékelést kértünk az „italt bíró”, illetve az italt elutasító társakról. A válaszok rávilágítanak a megkérdezetteknek az alkoholfogyasztókhoz való viszonyára, az „alkoholos státusz” értékére vonatkozó álláspontjukra.

Az is érdekelt bennünket, hogy a gyerekek többsége hol informálódik az alkoholfogyasztással kapcsolatos kérdéskörben: a családban, az iskolában, az osztálytársak körében, illetve a tömegkommunikációs eszközök révén-e?

2. Kérdőív tanárok számára

Kérdéseket tettünk fel arra vonatkozólag, hogy a tanároknak mi a véleményük az iskolájukban folytatott alkoholelles felvilágosító-nevelő munkáról, a probléma aktualitásáról, saját kompetenciájukról e problémakörben, illetve azzal kapcsolatban, hogy ők hajlandók-e közreműködni benne?

Az első kérdés arra irányult, hogy mennyire tartják súlyosnak a fiatalok alkoholfogyasztást társadalmunkban. Azután azt kérdeztük meg, hogy milyen gyakran volt alkoholos eredetű botrány iskolájukban és kinek a hibájából eredt (tanuló, szülő, tanár stb.)?

Az iskolai egészségügyi felvilágosító programok sikere csak a tanárok megfelelő felkészültsége mellett képzelhető el. Ez nemcsak a tanár ismeretanyagát jelenti, hanem azt is, hogy képes-e a helyes nevelői állásfoglalásra, ha tanulói alkoholfogyasztással kerül szembe?

A tanárok jelenleg is kapnak bizonyos, az alkoholizmussal kapcsolatos információt (erre rákérdeztünk), de – feltevésünk szerint – ez nem elegendő. Ezért egyrészt

arra kértük a v. sz.-ket, hogy megadott szempontok szerint értékeljék saját, e témakörrel kapcsolatos tudásukat, másfelől azt is próbálják felidézni, hogy mennyire volt számukra evidens, ha alkoholos botrány esetén maguknak kellett intézkedni és konkrétan mit tettek. Ha a tanár még sose került ilyen szituációba, arra az esetre projektív választ kértünk.

A tanulói kérdőívhez hasonlóan a tanároknak is lehetőséget adtunk arra, hogy nyilatkozzanak az alkoholizmus főbb jellemzőiről, illetve a diákok alkoholfogyasztásának motívumairól.

Arra a kérdésre is választ kértünk, hogy szükségesnek tartja-e a tanár az iskolások alkoholológiai felvilágosítását, illetve azzal kapcsolatban is állást kellett foglalnia, hogy milyen mélységűnek kell lenni a pedagógus alkoholelleses felkészültségének? Arra is rákérdeztünk, hogy milyen módon kellene a tanárnak megkapni az alkohollal kapcsolatos információkat.

Feltételezve azt, hogy ideális esetben szükség lenne olyan alkoholológiai tanácsadó testületre, amelyhez a tanárok mindig közvetlenül fordulhatnának, lehetőséget adtunk a v. sz.-knek, hogy ők is közöljék az ezzel kapcsolatos véleményüket.

Érdekelt bennünket az is, hogy miben látják a pedagógusok az alkohol-ellenes felvilágosító-nevelő munka hatékonyságának növelési lehetőségeit, felsoroltuk a főbb ismert és többé-kevésbé elterjedt módszereket, azaz: a tanulók ismeretanyagának növelése részletes információ révén-, alkotói tevékenység ösztönzése, az alkoholológiai tudnivalók bevezetése különböző tananyagokba stb.

III. A kutatás főbb eredményei

A) A tanulók válaszainak analízise

1. *Az alkohol negatív és hasznos tulajdonságaira vonatkozó kérdés értékelése.* Az alkohol felsorolt pozitív hatásai közül csak kettő igaz: konzerváló szerként óvja az ételeket, és fertőtleníti a sebeket. A többi tévhit (a betegségeket meggyógyítja, az ember élete boldogabb lesz tőle, a legjobban csökkenti a szornjúságot, éhezés idején táplál, az ember bátorságát fejleszti stb.).

A kérdésre sok gyerek nem tudott válaszolni. Különösen nehezükre esett az alkohol konzerváló (tanulók 45,8%-a „nem tudommal” válaszolt), illetve tápláló (30%) tulajdonságának értékelése. A legnagyobb arányú helytelen válasz bátorságot fejlesztő hatására vonatkozott. A gyerekeknek több mint a fele (57,1%) igaznak vélte ezt az állítást, 12,8%-a habozott, és csak 29,6%-a tagadta.

A rendszeres alkoholfogyasztás negatív következményeit illetően (azaz: családi konfliktusokhoz, a család összeomlásához vezet; csökkenti a tudati kontrollt és agresszívvá, durvává teszi az embert; az agy sejtjeit pusztítja és elbutuláshoz vezet; mérgezi a szervezetet és betegséget okoz; az alkoholt fogyasztó ember a születendő gyerekeire káros hatással van) a tanulók biztonsága lényegesen nagyobb volt. A helyes válaszok aránya 88,2 és 96,1% között volt. Ami leginkább nyilvánvaló volt számukra: az alkohol családi konfliktusokat kiváltó hatása és az alkoholfogyasztás után fellépő agresszivitás.

Az alkohol szervezetet mérgező és negatív genetikai hatását viszont a legtöbben „nem tudták”.

2. *Az ittasság fontosabb jellemzőit* külön az általános iskolások és külön a középiskolások véleménye szerint grafikon segítségével ábrázoltuk. Ez alapján azt a tendenciát lehet kiemelni, hogy az életkorral csökken a negatív ittasság jeleinek az említése és viszonylag emelkedik a pozitív érzelmi töltésű jegyek kiemelése. Ez arról tanúskodik, hogy az alkoholos állapot a nagyobb gyerekek számára kellemesebbé, kívánatosabbá válik.

Egyébként az ittas állapot az egész populációban inkább negatív színezetet kapott. Hányinger, dühkitörés, bambaság, mozgásképtelenség, sírás stb., tehát kellemetlen szimptomák megemlítésére került sor vele kapcsolatban. De az általános iskolásoknál a harmadik helyen, középiskolásoknál pedig már a második helyen az „öröm és vidámság” megemlítése is szerepelt. Ez arra utal, hogy a gyerekek az alkoholfogyasztás következtében fellépő eufóriás átélési lehetőséggel is tisztában vannak.

3. *Ki részegedik le gyorsabban és súlyosabban ugyanattól az alkoholmennyiségtől?* Ennek a kérdésnek a megválaszolásához a következő alternatívákat adtuk: felnőtt vagy serdülő, beteg vagy egészséges, magas vagy alacsony, kövér vagy sovány, fáradt vagy kipihent? A gyerekek túlnyomó többsége helyes válaszokat adott. Bár ezek talán csak helyes feltételezések lehettek (a felnőtt és serdülő eset kivételével, mert erről biztosan volt alkalmuk hallani). Ott, ahol az alternatíva nem egy kifejezetten rossz és jó állapotra utalt (a magas és kövér, alacsony és sovány), már nőtt is a bizonytalanság. És ez teljesen azonos módon jelent meg mindkét korcsoportban.

4. *Miből lehet megállapítani, hogy részeg valaki?* Lehetséges válaszok: bizonytalan járás, alkoholszag, értelmetlen beszéd, tréfás viselkedés. Direkt nem adtunk sok ismertető jelet. Kíváncsiak voltunk, hogy milyen saját megfigyeléseket írnak le a gyerekek. A 15 önálló válasz háromféleképpen csoportosítható: furcsa arckifejezés, arcjáték: szélsőséges hangulatok; feltűnő, nem megszokott viselkedés. Tehát a gyerekek elsősorban a külső fizikai jelekből következtetnek arra, hogy valaki részeg. Bár többen vesznek észre hangulati és viselkedési furcsaságokat is. Egészében véve inkább kissé egzotikusnak látnak egy részeg embert, mint abnormálisnak.

5. *Milyen hatása van az alkoholfogyasztásnak az emberi munkára?* A tanulóknak egy-egy konkrétan megfogalmazott pozitív és negatív hatás közül kellett kiválasztani a járművezetésre, a szellemi és fizikai munkavégzésre, illetve a gyereknevelésre gyakorolt hatást. Mindkét csoportban a tanulók 87,7–98,8%-a az alkohol munkára gyakorolt negatív hatását húzta alá. Azonban 7 általános és 11 középiskolás előtérbe helyezte az alkohol teljesítménynövelő hatását is. Ezt a társadalmi hiedelmek elsajátításaként lehet elkönyvelni. 16 gyerek azt várja a részeges szülőtől, hogy kedélyesebbé váljon, tehát feltételezhetően nem is itéli el az alkoholos állapotot.

6. *Ki válik leginkább alkoholistává?* A megkérdezett populációban két szempont vált dominánssá: a betegség („beteg ember, aki addig nyugtalan, amíg alkoholhoz nem jut”) és a kulturálatlanság („kulturálatlan ember, aki nem tudja, hogy mennyi alkoholt szabad fogyasztani”). Ezen belül több kisebb gyerek (általános iskolások 45,1%-a) elsősorban kulturálatlan embernek tartja az alkoholistát, a középiskolások nagyobbik csoportja, pedig (53,3%) a betegség felé hajlik. Az összes tanulók 15%-a primitív embernek tekinti az alkoholistát, „aki más érdeklődés hiányában alkoholt fogyaszt”. Könnyen befolyásolható,

gyenge akaratúnak nevezte az alkoholistát a gyerekek 11,3%-a. Csak két tanuló (0,9%) emelte ki azt, hogy az alkoholistát – kedves ember, „aki maga sem unatkozik, és a többieket is szórakoztatja”.

7. Kiből lehet alkoholistát? Kapott válaszok: bárkiből (69,6%), gyenge akaratú emberből (26,1%), gyenge szervezetű emberből (3,9%).

8. *Hogyan lehet segíteni az alkoholistának?* A gyerekek többsége (71,3%) a radikális aktív módszerek híve. Mivel a fele az alkoholistát beteg embernek tekinti, következőképpen orvoshoz küldené. Sokan úgy vélik, hogy elsősorban ki kell emelni az alkoholistát a rossz társaságból. Nem kívánatos viszont az a pesszimista hangulat, hogy „az alkoholistán segíteni nem lehet” – így 38 gyerek válaszolt (köztük 22 általános és 16 középiskolás). Moralizáló módszerekben (megrovás, magyarázat) igen kevesen – 8 v. sz. – bíztak.

B) A tanulók saját alkoholfogyasztása

1. *Kóstolt-e már alkoholt?* Milyen italfajtát ivott? Hány fajtát ivott? Ízlik-e az alkoholos ital? Érezte-e az alkohol hatását? Ezekre a kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a kérdezettek 87%-a már túl van az alkoholkóstoláson. 8 gyerek (5 általános iskolás és 3 középiskolás) bevallotta, hogy „mindig fogyaszt alkoholt, ha van rá mód”, 36 gyerek többször ivott alkoholt és 132 gyerek egy-két alkalommal. A megkóstolt fajták mennyisége az életkorral növekszik és 31 gyerek, általános iskolás kora ellenére, mindegyik felsorolt fajtát ismerte már. Ezt 56 középiskolás is bevallotta. Ily módon a kérdezettek 42,9%-a ízlelte már mind a gyenge, mind a tömény alkoholt. Mindkét nem a pezsgővel ismerkedett meg leginkább. Ezt követően a fiúknál a bor, a lányoknál a sör a legnépszerűbb. Az alkohollal való megismerkedés főleg 10, 11, 12 éves korra esik mind a fiúknál, mind a lányoknál. 78 gyerek érezte már az alkohol hatását. 32-nek ízlik az alkohol, 96-nak viszont az alkohol „nem ízlik, de nem is rossz”.

2. *Kivel fogyaszt alkoholt?* Az első alkoholos itallal kínáló személy az esetek majdnem felében (41,9%) a szülő (egyike vagy mindkettő) volt. A szülők jelenlegi „ivótársként” is majdnem ugyanabban az arányban maradtak (40,4%), bár idővel a gyerekek mindinkább barátaikkal fogyasztanak alkoholt. Az első kortyot a tanulók 18,2%-ban baráti társaságban élvezték, a jelenlegi partner megnevezésekor pedig már a válaszok 41,9%-ában szerepelt a barát. Ez közismert változás, amely az alkoholfogyasztásra készítő motívumok korrall járó változásaival függ össze.

Nem kérdeztünk rá, hogy egy alkalommal mennyi italt fogyasztott, de a gyerekek néha beleírták a kérdőívükbe, hogy például: „anyámtól kaptam az italt, de nagyon keveset”, vagy „szüleimmel fogyasztottam alkoholt, de csak szilveszterkor”. Azonban más válaszok is akadtak, például: „az apámmal – rendszeresen”. Ily módon önmagában azt a tényt, hogy a megkérdezett gyerekek többsége az alkohollal először a szülői házban találkozik, nem lehet sem elítélni, sem helyeselni. Jelentősége attól függ, hogy milyen szokásokat, attitűdöket sajátít el eközben a gyerek. Előfordulhat ugyanis, hogy szülői segítséggel kielégíti az alkohol iránti kíváncsiságát, és többé rá sem néz. Maga a tény azonban felhívja a figyelmet a szülők alkoholelleses felvilágosításának szükségességére.

Az a 24 válasz (a tanulók 11,8%-a), amely szerint „először magam szereztem az alkoholt”, elég magas alkohol iránti motivációt tükröz. 25 gyerek (12,3%) azt válaszolta, hogy „egyedül szoktam fogyasztani alkoholt”. Ez az elfogyasztott alkohol mennyiségétől függetlenül arra utal, hogy az alkohol már egyértelműen kívánatos a gyerek számára, valamilyen fontos funkcióval bír. Ez a kapcsolat nagy valószínűséggel későbbi állandósulással és az alkoholizmus kifejlődésének veszélyével fenyeget. Azt is érdemes külön hangsúlyozni, hogy egy-egy gyerek „volt osztályfőnöktől ballagáskor”, illetve „szerenádra a tanártól” kapta először az alkoholos italt.

3. *Miért fogyaszt alkoholt?* A kapott válaszok rangsora a következő volt: 1. csak, 2. vidámabb vagyok tőle, 3. ízlik az ital, 4. érdekes, 5. bátrabb vagyok a lányokkal (fiúkkal), 6. többet tudok beszélni, 7. mert a többiek is isznak és nem akarok más lenni, 8. így könnyebben lehet barátkozni, 9. mert nem vagyok már kisgyerek, 10. mert a többiek kényszerítenek rá.

Ahogy látjuk, a bevezetésben említett nemzetközi eredményekhez hasonlóan, a kérdett csoportban is dominál a „csak” alkoholfogyasztás. Természetesen nem kívánunk a 203 fős minta alapján nagyobb általánosításokat levonni, csupán kiemelünk néhány rész-eredményt. Például azt, hogy a konkrét alkoholfogyasztási indítékú gyerekek közül a többség úgy nyilatkozott, hogy „ízlik az ital” és „vidámabb vagyok tőle”. A vidámságot mindkét nem kiemeli, izleteseznek viszont inkább a lányok ítélik az alkoholt. A fiúk szociálpszichológiai jellegű érvekre is hivatkoznak: „bátrabb vagyok a lányokkal” és „így könnyebben lehet beszélgetni”. Ha az életkor szerinti összehasonlítást elvégezzük, a következőt látjuk: a kisebbeket (általános iskolásokat) a kíváncsiság („érdekes”) és az utánzási vágy („mert a többiek is isznak és nem akarok más lenni”) vezeti az alkoholos italokhoz. A középiskolásoknál már sokkal instrumentálisabbak a főbb indítékok: „vidámabb vagyok tőle”, „így könnyebben lehet barátkozni”, „így többet tudok beszélni” – azaz az eufóriás átélési vágy és a kommunikáció megkönnyítésére irányuló törekvés a legfontosabb.

4. *Milyen következménye volt az alkoholfogyasztásnak?* A kérdett iskolások közül számosan már volt az alkohol fogyasztásának rossz következménye: 36-an berúgtak, közöttük 8 lány. Sőt, hárman bevallották, hogy rendőrségre is kerültek emiatt.

5. *Mi a véleménye azokról a kortársakról, akik „bírják” az alkoholt, illetve az alkoholt visszautasító társáról?* Nem sok olyan gyerek akadt, aki elítéli az alkoholt visszautasító kortársát: két általános iskolás fiú gyávának nevezi ilyen társát, hatan pedig nem tartják őt modernnek. Hasonló módon csak néhány kérdett vallotta be, hogy irigyli (6 fő) vagy tiszteli (4 fő) az italt „bíró” társát. Emellett a kérdettek egyharmada az adott két viselkedési példa iránt közömbös maradt.

6. A véleményt formáló források után érdeklődve megkérdeztük, hogy *kitől hallott az alkoholról?* Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az iskolai környezetnek mint felvilágosító közegnek nem túlságosan nagynak tűnik a szerepe. A gyerekeknek csak 24,6%-a hallott e témáról az osztályfőnökétől.

A szülői otthonban sem mindenki (csak a gyerekek 63,6%-a) kap speciális felvilágosítást. A tömegkommunikációs eszközök viszont ebben a folyamatban igen aktív szerepet játszanak.

C) A tanári kérdőíves felmérés eredményei

1. Minden megkérdezett tanár többé-kevésbé felismerte az általános fiataalkori alkoholfogyasztás problémájának aktualitását. Több v. sz. saját iskolai környezetében is tanúja volt ilyen eredetű botrányos eseménynek. 15 tanár a saját osztályába tartozó gyerekek szüleinek botrányairól számolt be, 6 tanár pedig az osztályában tanulók ivásairól. A válaszok szerint az alkoholfogyasztás szempontjából nem kifogástalan némely pedagógus viselkedése sem. Ha az „egy-két eset” választ csak 1-nek számítjuk, a „több eset”-et pedig 3-nak, akkor a következő feltételezésre kapunk módot: egy iskolában egy év alatt 7 alkoholos botrány fordul elő. (Összeadva a minden tanár által megemlített botrányos esetet és az összeget a vizsgálatba bevont iskolák számával osztjuk, megkapjuk az egy iskolára esett alkoholos botrányok számát.) De itt csak a pedagógus tudtára jutott eseményekről van szó. Nyilvánvaló, hogy a valóság ennél sokkal „gazdagabb” lehet. Az adott eredmények tükrében meglepőnek látszik, hogy 34 tanár a saját iskolájában folytatózott alkoholelleanes neveléssel elégedett. További 9 pedagógus „nem kielégítőnek” ítélte ezt a tevékenységet, ketten pedig „nem tudommal” válaszoltak.

2. Az is érdekelt bennünket, hogy ha a diák a tanár tudtával alkoholt fogyasztana – például iskolai kiránduláson –, a tanár számára mennyire lenne világos a feladata? A kérdésre válaszoló 37 pedagógus közül 21 magabiztosan cselekedne a diák alkoholfogyasztásának leleplezése esetén. 11 tanár számára már nem volna egészen világos a teendője. Kettő számára a szituáció nagy nehézséget jelentene, és hárman bevallották, hogy ilyen esetben teljesen tanácstalanok lennének. Bár a nem válaszolt eseteket nincs jogunk értékelni, mégis azt gyaníthatjuk, hogy aki nem válaszolt, az sem tarthatta magát eléggé kompetensnek a megadott szituációban. Bár az sem biztos, hogy az, aki magabiztosan cselekedne, optimális módszereket használna. De mivel a tanárok beszámoltak a tárgyalt esetben alkalmazott nevelői módszereikről, ezekről is lehet véleményt alkotni.

A lista csak a leghagyományosabb és legelterjedtebb teendőket tartalmazta. Az „egyéb, és pedig” rubrika alatt viszont nagy reménnyel vártuk valamilyen eredeti, nem sablonos (és természetesen hatékony) nevelői módszer említését, amelyre azonban nem került sor.

3. A válaszokból nyilvánvaló, hogy pillanatnyilag a pedagógusok leginkább a tömegkommunikációs eszközökből (34 válasz), népszerű kiadványokból (29 válasz), sőt spontán beszélgetésekből (44 válasz) szerzik az alkohollal kapcsolatos értesüléseiket. Lényegesen kevesebben részesülnek komolyabb, esetleg szakértői felvilágosításban. Csak 7 v. sz. hallgatott közvetlenül pedagógusok számára szervezett előadást, még kevesebben (5 fő) szereztek ilyen jellegű tudást pedagógiai értekezleten.

A megkérdezettek egyébként sokkal célszerűbbnek tartják a szakértői véleményeket, mint a népszerű kiadványokat, brosúrákat. A tömegkommunikációs eszközöket viszont megfelelőnek tekintik információszerezés céljára.

Alkohológiai tanácsadói testületre a v. sz-ek közül csak 6 fő tartana igényt. Nem nagyon népszerű a speciális pedagógiai tanácsadó sem (5 igenlő válasz).

A megkérdezett populáció tehát inkább a megszokott információforrásokat helyezi előtérbe, bár színvonaluk emelését igényelné. Az új lehetőségeket viszont propagálni kellene.

4. Milyennek minősíti saját ismereteit az alkoholfogyasztásról és az alkoholizmusról? A v. sz-ek válaszai: „teljes és rendszeres” – 10; „nem teljes, de kielégítő” – 34; „korlátozott” – 1; „Nagyon hiányos” nem volt.

5. Mennyire kell ismerni a tanárnak az alkoholfogyasztással kapcsolatos problémákat?

A lehetséges válaszok: a lehető legteljesebben; csak olyan mértékben, amely a tanári munkát érinti; konkrét eseteket tanulmányozó anyagra van szüksége; kész analógiái legyenek; nem kell ismerni, mert a felesleges ismeretek a pedagógus terhelését növelik; nem a pedagógus feladata. 28-an maximális követelményeket támasztanak a pedagógus alkohológiai ismeretei iránt, hogy ezek alapján önálló nevelői következtetésekre is képes legyen.

12-en arra szavaztak, hogy az alkohológiai tudnivaló a tanári munkához adaptált, s közvetlenül felhasználható legyen.

Egy tanár azt az – egyébként elterjedt – álláspontot képviselte, amely szerint az alkoholelleses tevékenység túlterheli a pedagógust, ezért nem kívánatos.

Négyen pedig egyszerűen nem tartják az alkoholelleses nevelést pedagógusi feladatnak.

Tehát a megkérdezett tanári populáció majd minden tagja szívesen gyarapítaná saját alkohológiai tudását, de nem mindenki azért, hogy eredményesebben használja azt mindennapi pedagógiai tevékenységében.

6. Az iskolás gyerekeket meg kell-e ismertetni az alkoholfogyasztással kapcsolatos főbb kérdésekkel? Az iskolán belül hol hallhatnak a diákok az alkohol káros következményeiről? A tanárok túlnyomó többsége (42 fő) egyetértett abban, hogy a gyerekeket fel kell világosítani az alkohollal kapcsolatos főbb kérdésekről, hogy tudatosan állást tudjanak foglalni fogyasztás és nem-fogyasztás dilemmájában. Azonban a tanárok véleménye szerint az iskolában – erre 40 tanár utalt – az osztályfőnöki órán kívül alig beszélnek ilyen kérdésekről. Ebből az következik, hogy a mai körülmények között elkerülhetetlen a tanári közreműködés az alkoholelleses nevelői munkában.

3 tanár nem tartja szükségesnek a gyerek informálását, mert esetleg éppen az információ ébreszt kíváncsiságot a próbálkozáshoz.

7. Minek tartják a pedagógusok az alkoholizmust? A 9 kérdőívben felsorolt alkoholizmus definíció közül 32 tanár első helyre helyezte a leglényegesebbet, azt, amely az állapot *kényszerbetegség* jellegét emeli ki (pszichés és fizikai dependencia). A szociális fogyasztási szokásokhoz való konform viselkedésként, illetve kulturálatlanságként értékelte az alkoholizmust további két nagyobb csoport.

8. Miért isznak a fiatalok alkoholt a pedagógusok szerint? Összesen 8 indítékot soroltunk fel. A tanári megítélés szerint a tanulói alkoholfogyasztás indítékai két – fontos és kevésbé fontos – csoportra oszthatók. Az elsőbe a társak közötti tekintély megszerzésére irányuló vágy, a felnőttnek látszani akarás, a rossz példa követése és a kíváncsiság került. A gyerekek válaszaival szemben a pedagógusok alábecsülték a társas kapcsolatok kiépítése céljából folytatott alkoholizálást és a „csak”-hoz közeli „unalom” szerepét.

9. Hogyan lehet fokozni az alkoholelleses tevékenységet? A direkt információk növelése és a speciális alkohológiai ismeretek szaktárgyi anyagokba való bevezetése nagy hangsúlyt kapott a tanárok válaszaiban. Azonban elsődleges szerepet tulajdonítottak a gyerekek véleményét aktivizáló kiscsoportos megbeszélési módszereknek is.

Fontosnak tartották a tanárok az új és aktív iskolai propaganda módszerek fejlesztésének a szükségességét is. Azonban a megkérdezetteknek csak egy része (22 fő) vállalta magára (megfelelő felkészítés után) aktív alkoholelleses munkát a vezetése alatt álló gyermekközösségben.

IV. A következtetések

1. A véletlen módszerrel kiválasztott tanulói és tanári populáció keretében végzett kutatás eredményei azt bizonyították, hogy az iskolás gyerekek alkoholfogyasztása élő gond. Erre utalnak:

- az alkoholfogyasztással kapcsolatos iskolai botrányok száma;
- a tanulók által bevallott alkoholfogyasztási szokások és azok negatív következményei.

2. A 203 tanuló alkoholfogyasztására a következők voltak jellemzők;

- a megkérdezettek 80%-a túl volt az alkoholkóstoláson, 38,4% érezte az alkohol hatását és 15,8%-ának ízlett az ital;

- az alkoholkóstolgatás legkorábbi kezdete 10–12 éves korra esik mind a fiúknál, mind a lányoknál;

- a gyerekek 41,2%-a az első kortyot a szüleitől kapta, 18,2%-a a barátaitól. A további „felvilágosító” személyek között különböző rokonok, szomszédok és 2 tanár is szerepelt;

- 25 (12,1%) gyerek beismerte az egyedül történő alkoholfogyasztást, 24 már az első alkalommal is saját maga szerezte az alkoholos italt;

- egyébként a tanulók alkoholfogyasztásának 40-40%-a szülők, illetve barátok társaságában zajlik;

- a legnépszerűbb ital a pezsgő, ezt követően a fiúk a bort szeretik leginkább, a lányok viszont a sört.

Ezek az adatok nagymértékben megegyeznek más hasonló jellegű felmérések eredményeivel. Ily módon az egészséges életmódot propagáló nevelői tevékenységnek számolnia kell azzal, hogy iskolás gyerekek túlnyomó többsége már ismeri az alkoholt, némelyiküknek az alkoholfogyasztással kapcsolatos pozitív jellegű élményei is vannak. Sőt, akadnak olyanok is, akik már többé-kevésbé rendszeresen fogyasztanak alkoholt, azaz már aktuálisan veszélyeztetett gyerekek.

A diákokat alkoholos itallal kínáló tanárokról másutt is lehetett már olvasni. A mi felmérésünk során két ilyen eset ballagási szituációban történt. Itt egy káros, szimbolikus jellegű tevékenységről volt szó – a gyerek „felnőtté” válásának elismerése pedagógus részéről. Ennek helytelenségére fel kell hívni a pedagógusok figyelmét.

3. A diákoknak az alkohollal és az alkoholhatásokkal kapcsolatos ismeretei hiányosnak bizonyultak. Úgy nézett ki, hogy ítéleteik a mindennapi életből származnak. A gyerekek többnyire tisztában voltak az alkohol aktuális negatív hatásaival; az alkoholfogyasztás jövőbeli káros effektusait azonban már nem sokan ismerték közülük. Az alkohol „pozitív” hatásai szintén kevésbé voltak ismeretesek előttük.

Ez a kép az alkohollal kapcsolatos objektív jellegű tudás hiányosságaira mutat. Ennek pótlására leginkább a szükséges tudnivalóknak a megfelelő tantárgyakba való bevezetése és lehetséges esetekben a kísérletekkel való kiegészítése tűnik alkalmasnak. E felvilágosítási módszernek a szükségességét a megkérdezett pedagógusok többsége is hangsúlyozta.

4. A gyerekek által deklarált főbb alkoholfogyasztási motívumok változnak az életkorral; a fiúk és lányok csoportjaiban is megfigyelhető némely motiváltságbeli különbség.

Az általános iskolások alkoholfogyasztása nagyjából utánzásos jellegű, sokan csupán kíváncsiságból isznak. Középkiskolásoknál az alkoholfogyasztás sok esetben a kapcsolat-teremtés eszközevé válik, a kommunikációs zavarok és a szexuális gátlások csökkentését szolgálja. De a lányok csupán azért is isznak, mert „ízlik az ital”.

Ily módon a kamasz gyerekek körében alkalmazott alkoholelles nevelésnek első-sorban pszichoterápiás jellegűnek kell lennie. A nevelő tanárnak arra kell rávezetni diákjait, hogy a nem adekvát interperszonális viszonyok, a kommunikációs zavarok és az ebből fakadó feszültségek az általános kamaszkori problémakörbe tartoznak, és nem megoldhatók alkohollal vagy más, feszültséget ideiglenesen csökkentő szerrel.

5. Legfontosabbnak bizonyult a megkérdezett populációban a vidámságkeresés motívuma. Az alkohol által kiváltott eufóriához való kritikus viszony kidolgozása tehát – az alkoholelles propaganda egyik legfontosabb feladata. A gyerekeknek természet-ellenesnek és aggasztónak kell értékelnie az olyan emelkedett, vidám hangulatot, amelyet valamilyen élvezeti szer segítségével mesterségesen váltanak ki.

Egészében véve, a megkérdezett iskolai populációban az alkoholizmussal kapcsolatban helyes kép él. Viszont nem minden diák előtt teljesen világos, hogy alkoholizmus fenyeget minden olyan embert, aki rendszeresen fogyaszt alkoholt. Ennek gyakorlati következménye esetleg az lehet, hogy a gyerek hajlamos lesz lebecsülni a saját magát fenyegető megbetegedés veszélyességét is („bármivel történhet, csak nem velem”).

Ugyanakkor sok gyerek (18,4%) úgy véli, hogy az alkoholistákon nem lehet segíteni. Természetesen mind a két vélemény helytelen (mármint az alkoholizmus aláértékelése és végtelen elítélése is). Ily módon az iskolai propaganda keretében az alkoholizmus gyógyításának pozitív eredményeiről is beszélni kell. Itt talán legjobban az erre vállalkozó AE (alkohol ellenes) klubok tagjai tudnának segíteni.

7. A felmérés alatt kiderült, hogy mind a tanulók, mind a tanárok leginkább a tömegkommunikációból szerzik az alkoholra és alkoholfogyasztásra vonatkozó ismereteiket. (Ennek elégtelenségére már utaltunk.)

A pedagógusok – bár szívesen tovább gyarapítják ezeket komolyabb forrásokból szerzettekkel is –, nagyjából elégedettek jelenlegi elméleti alkoholológiai tudásukkal. Ennek a megelégedettségnek ellentmond annak a 12 tanárnak a vallomása, akik szerint saját diákjaik alkoholfogyasztása esetén nagy nehézséget jelentene számukra a megfelelő nevelői reakció megválasztása.

Ily módon szükség lenne olyan tanárok részére készített alkoholológiai programokra is, amelyek nemcsak általános elméleti tudásukat növelnék, hanem egyúttal a nehezebb gyakorlati esetek megoldására is felkészítenék őket.

IRODALOM

1. Az alkoholizmus és narkomániával összefüggő népszégyvédelem aspektusai. WHO. Kopenhága, 1981. 10., 23.
2. Borsi Istvánné: Felmérés az általános iskolák VII. és VIII. osztályaiban a dohányzásról és az alkoholfogyasztásról. Alkohológia 1979/4. 251–253.
3. A dohányzás, alkoholfogyasztás és narkománia kérdéseivel kapcsolatos egészségügyi felvilágosítás (iskolás gyerekek és szülők számára kiválasztott programok szemléje). WHO. Kopenhága, 1981.

4. Egészségügyi felvilágosítás a fiatalok gyógyszerekkel való visszaélése területén. WHO. Koppenhága, 1974.
5. Erdélyi I., Magyar M., Pick I., Zeisler J.: Euforizáló szerekkel való visszaélés és a fiatalkori bűnözés. *Alkohológia*. 1982/3. 142–153.
6. Fruttus I., Kulin S.: Szakmunkástanulók ivási szokásai, állásfoglalásuk az alkoholizmust illetően. *Alkohológia* 1979/3. 136–140.
7. Gurjeva V. A., Gindikin V. Ja.: Fiatalkori pszichopátiák és alkoholizmus. Moszkva, „Medicina” 1980. 155.
8. Gyermekünk, 1981. november 26.
9. Koleszov D. V.: Rossz szokások megelőzése az iskolásoknál. Moszkva; „Pedagogika” 1982. 109.
10. Orell F. J.: Társadalmi összefogással – amikor még nem késő. *Alkohológia* 1979/4. 242–246.